

מבחינה אחת בלבד: כי הגהות או"ת ומ"ש התייחסו בעיקר לד' – או למהדורה מאוחרת שהועתקה מד'; ולפיכך ד' שהוגה על ידי או"ת או מ"ש – רק הוא ראוי להיקרא נוסח מקובל.

24. או"ת עבר על כל נוסח התורה של ד' ורשם את כל מה שנראה לו טעון תיקון. תיקונים אלה נגעו לכל ענייני הנוסח. בכתבי האותיות הלך בעקבות הרמ"ה; בפתוחות ובסתומות ובצורת השירות הלך בעקבות הרמב"ם; כן הכריע באותם המקומות המעטים, ששיטת הרמ"ה או הרמב"ם לא היתה ברורה בהם. בניקוד ובטעמים הגיה על פי כתבי יד שונים – בדייקנות הראויה לעורר התפעלות. הוא שם ליבו לפרטים הקטנים ביותר, ולא נלאה מלתקן גם שגיאות דפוס חסרות משמעות – ולא הוציא מכלל דיונו אלא את ענייני הגעיות בלבד; שכן כבר 'קצתי בחיי מפני רוב הגעיות היתרות כנטולות דמו ששמו האשכנזים בספרים וקראום מתג ואני קורא אותם מתג לחמור היו עלי לטורח נלאיתי נשוא עול הגהתם כי רבו מארבה ואין להם מספר' (או"ת סוף פרשת בראשית). בדרך כלל כתב בצורה פסקנית ובלי שקלא וטריא; ולפעמים נקט ביטויים בוטים כנגד "המדפיס" (= ד'). רוב תיקוניו מתאשרים גם על ידי כתבי היד העתיקים שבידינו. אך יש מקומות מועטים, שבהם תיקוניו לא עלו יפה, ומוטב היה, לו הניח את נוסח ד'. כן יש לעמוד כאן על הכרעותיו בענייני כתיב. כבר אמרנו לעיל, שנוסח רמ"ה-או"ת שבידי האשכנזים הוא, כנראה, מנוגד למסורה בששה מקומות. אולם הרמ"ה עצמו הכריע רק בארבעה מהם (בר' ד, יג; ז, יא; שמ' כח, כו; דב' כג, ב); ואילו בשנים מהם הביא את שתי הנוסחות זו בצד זו, ולא הכריע ביניהן (בר' ט, כט; שמ' כח, לא); ואו"ת הוא שהכריע – כנראה, בניגוד למסורה. וכעין זה יש לומר גם באותם שלושה מקומות, שבהם כתיב המסורה איננו ודאי, והוא שנוי במחלוקת אשכנזים ותימנים. בשנים מהם הרמ"ה לא הכריע בצורה ברורה (במ' א, יז; כב, ה), ואו"ת הוא שהכריע; אך ראיותיו אינן ראיות מכריעות (ראה ע' 85, הערה 2; ו. 17). והואיל וגם מסורת התימנים היא בניגוד לדעת או"ת, הרי מסתבר, שהכרעתו לא עלתה יפה. מכל מקום יש לומר, שהגהות או"ת שינו את נוסח התורה של ד' במקומות רבים מאד; והרוב המכריע של תיקוניו מתאים גם לנוסח המתקבל מתוך לבשש¹. נוסח זה של ד', שהוגה על ידי או"ת, ראוי להיקרא נוסח ד'-או"ת.

25. וכדרך שעשה או"ת בתורה, כן עשה מ"ש בכל המקרא. בנוסח התורה קיבל כמעט את כל הגהות או"ת – ובדרך כלל העתיק את דבריו מילולית. ויש רק מקומות מועטים, שערער בהם על דעת או"ת או הוסיף על תיקוניו. במחלוקת אלה שבין או"ת למ"ש נוסח או"ת הוא לפעמים קרובות מתאים יותר לנוסח הקדום של לבשש¹. – הגהות מ"ש לנ"ך מתייחסות בדרך כלל רק לנוסח התיבות ולצורת השירות. בשני העניינים האלה לא היה לפניו בר סמכא, שהיה יכול להישען עליו – לא הרמב"ם, לא הרמ"ה ואף לא או"ת. משום כך אין לתמוה, שהגהות מ"ש לנ"ך הן מקיפות פחות מהגהות מ"ש לתורה. הוא לא דקדק בכל הפרטים הקטנים של ניקוד וטעמים ובדרך כלל לא נתפנה לתקן שגיאות דפוס – כמנהגו בתורה. וכעין זה יש לומר גם בענייני כתיב. שגיאות רבות של כתיב ד' בנ"ך לא תוקנו על ידי מ"ש. ויש גם מקומות, שתיקוניו לא עלו בהם יפה. **בצורת השירות יש להזכיר**

1 ראה, לדוגמה, ב. 12.

בייחוד את שיטת מ"ש ביחס לשירת דוד (ש"ב כב); לדעתו, שירה זו ראויה להיכתב אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח (ה. 1); והוא מביא ראיה לדבריו מלשון התלמוד (מגילה טז, ב). צורה זו של שירת דוד על פי מ"ש הועתקה אחר כך במהדורות דפוס רבות (לטריס, קורן). **אך אין היא מתאימה לצורת השירה של כתבי היד וגם של ד; ונוכח לקמן** (ה. 37, 38; והשוה ע' 181, הערה 2), שגם ראייתו מלשון התלמוד איננה מכרעת. מכל מקום יש לומר, שהגהות מ"ש שינו את נוסח ד במקומות רבים; ותיקוניו מתאימים על פי רוב גם לנוסח המתקבל מתוך כתבי היד העתיקים. נוסח זה של ד, שהוגה על ידי מ"ש, ראוי להיקרא נוסח ד-מ"ש.

26. נוסח ד-או"ת או ד-מ"ש הוא יסוד הנוסח המקובל בישראל; שהרי כל מהדורות הדפוס המקובלות העתיקו את הנוסח הזה – בשינויים לא מרובים. שינויים אלה נוגעים על פי רוב רק לניקוד ולטעמים; והם מושפעים בדרך כלל מן המדקדקים והמגיחים המאוחרים. ביניהם יש להזכיר את ר' שלמה דובנא (רש"ד) בתיקון סופרים לבראשית ולשמות¹, את ר' וואלף היידנהיים (רוו"ה) לתורה, את שד"ל ואת זליגמן בָּר למקומות שונים במקרא. השפעת רש"ד, שד"ל ובר ניכרת במהדורה הידועה כמהדורת לטריס ובמהדורות הרבות המצולמות ממנה. החומשים שהודפסו על ידי יהדות גרמניה הוגהו בדרך כלל על פי שיטת רוו"ה. גם נוסח התורה של מהדורת קורן מתאים בדרך כלל לנוסח רוו"ה; כנגד זה בנוסח ג"ך של מהדורת קורן כבר ניכרת השפעה מסויימת של כתב יד לניגוד – בעיקר בניקוד ובטעמים. שתי המהדורות האלה – של לטריס ושל קורן – ראויות להיקרא מהדורות מקובלות או רגילות. נוסח זה הוא הנוסח המקובל של ד-מ"ש – בשינויים אחדים על פי מדקדקים מאוחרים.

27. גבדוק עתה את התחומים השונים, הנוגעים לנוסח המקרא: באיזו מידה יש בהם מסורה אחת ואחידה; ואיך משתקפת אותה מסורה בכתבי היד העתיקים ובנוסח המקובל. בחלק א נדון רק בנוסח התיבות של התורה – בניקודן, בטעמיהן ובכתיבן. בכל אחד משלושת הנושאים האלה נערוך שתי השוואות: נציין תחילה את כל המקומות, שנוסח כתבי היד איננו אחיד בהם – ונחפש את הנוסח המתאים למסורה; נוסח זה ימצא על פי אותן שתי אמות המידה שבידינו: על פי הרוב המכריע של המסירות – ועל פי הערות המסורה. אחר כך נציין את כל המקומות, שהנוסח המקובל שונה בהם מנוסח כתבי היד. וכך נימצא למדים, באיזו מידה יש נאמנות לנוסח שעל פי המסורה – בכתבי היד מזה ובנוסח המקובל מזה. בדיקה זו תתייחס רק לחלק מן העניינים, הנוגעים לנוסח התיבות של התורה; היא תצטמצם לנושאים הבאים:

א. ניקוד. בדיקת הנוסח תתייחס רק לשלושה נושאים, שיש בהם חשיבות יתירה בכל דיון במסורת הקריאה:

I. החלפת תנועה בתנועה אחרת,

II. דגש חזק באמצע התיבה,

III. מפיך בה' שבסוף תיבה.

1 השוה ע' 57, הערה 2.